

Uniwersytet Opolski. Wydział Nauk Społecznych

IRENA MUDRECKA

ORCID: 0000-0001-8614-9727

irena.mudrecka@uni.opole.pl

*Prężność u młodzieży z placówek resocjalizacyjnych i szkół
ponadpodstawowych – analiza porównawcza*

Resilience of Youth from Social Rehabilitation Centers and Secondary Schools –
a Comparative Analysis

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Mudrecka, I. (2020). Prężność u młodzieży z placówek resocjalizacyjnych i szkół ponadpodstawowych – analiza porównawcza. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 33(4), 249–262. DOI: <https://doi.org/10.17951/j.2020.33.4.249-262>.

STRESZCZENIE

Prężność, rozumiana jako właściwość jednostki, która decyduje o umiejętności skutecznego radzenia sobie w sytuacjach trudnych, jest zasobem osobistym sprzyjającym procesowi pozytywnej adaptacji do warunków środowiskowych. Celem przeprowadzonych badań było rozpoznanie prężności nieletnich umieszczonych w placówkach resocjalizacyjnych w porównaniu z prężnością młodzieży nieskonfliktowanej z prawem. W badaniach zastosowano Skalę Pomiaru Prężności autorstwa Niny Ogińskiej-Bulik i Zygryda Juczyńskiego. Uzyskane wyniki badań potwierdzają, że nieletni charakteryzują się niższym nasileniem prężności niż młodzież ze szkół ponadpodstawowych, zwłaszcza w zakresie dwóch czynników: poczucia humoru i otwartości na nowe doświadczenia oraz kompetencji osobistych i tolerancji negatywnego afektu.

Słowa kluczowe: prężność; młodzież; nieletni; resocjalizacja

WPROWADZENIE

We współczesnym podejściu do zasadniczych pojęć występujących w naukach o człowieku, takich jak zdrowie i choroba, norma i patologia, a także przystosowanie i nieprzystosowanie społeczne, zaczyna dominować salutogenetyczny model analizy. Coraz więcej badaczy koncentruje się bowiem na odkrywaniu mechanizmów i czynników decydujących o pozytywnym funkcjonowaniu czło-

wieka, nawet w sytuacjach zagrożenia i przeciwności życiowych. Zainteresowania badaczy koncentrują się na rozpoznaniu, za pomocą czego jednostka potrafi zachować równowagę psychiczną w sytuacjach trudnych, stresowych i traumatycznych oraz dzięki czemu szybko powraca do równowagi psychicznej po epizodach załamania i odzyskuje radość życia. Bada się więc zasoby odpornościowe człowieka, które uznaje się jako klucze do dobrego funkcjonowania społecznego. W ramach tego nurtu w literaturze pojawia się wiele koncepcji posługujących się różnymi konstruktami teoretycznymi opisującymi najistotniejsze zasoby odpornościowe, jak np. poczucie koherencji, *resilience* czy *hardiness*. To ostatnie pojęcie jest najmniej znane w literaturze polskiej. *Hardiness* według Suzanne Kobasy opisuje człowieka o osobowości odpornej, twardej, niepoddającej się przeciwnościom losu, walczącej o siebie. Osoby *hardiness* charakteryzują się wewnętrznym umiejscowieniem kontroli, traktowaniem stresu w kategoriach wyzwania, a nie straty, jak również osobistym zaangażowaniem w realizację celów, które uznają za sensowne (Kobasa, Maddi, Kahn, 1982).

Powyższe pojęcia – poczucie koherencji, *hardiness* oraz *resilience* – znaczeniowo mają wspólny mianownik, nie można ich jednak utożsamiać. Relacje pomiędzy nimi są w dalszym ciągu przedmiotem analiz i dyskusji. Przykładowo Salvatore R. Maddi (2005) stoi na stanowisku, że *hardiness* to jedna ze ścieżek prowadzących do *resilience*.

RÓŻNORODNOŚĆ PODEJŚĆ DO ZJAWISKA *RESILIENCE*

Pojęcie *resilience* nie jest terminem jednorodnym. W języku angielskim oznacza elastyczność, sprężystość, odporność, żywotność, ruchliwość, niezniszczalność. W polskich opracowaniach używa się oryginalnej nazwy angielskiej, natomiast w tłumaczeniu występuje jako koncepcja oporu-elastyczności (Urban, 2010). Robert Opora (2009) i Iwona Sikorska (2016) używają pojęcia „odporność psychiczna”, a Wioletta Junik (2011) – terminu „rezyliencja”. Z kolei Jolanta Jarczyńska (2011) oraz Nina Ogińska-Bulik i Zygfryd Juczyński (2011) posługują się pojęciem „prężność” – właśnie tego terminu użyłam w tytule niniejszego artykułu ze względu na wykorzystanie narzędzia badawczego skonstruowanego przez wymienionych autorów.

Jak podkreśla Sandra Prince-Embassy, zdolność do *resilience* związana jest z cechami osobowościowymi jednostki, cechami środowiska rodzinnego i cechami środowiska pozarodzinnego. Wśród cech osobowościowych wymieniła zdolności intelektualne, „łatwy temperament”, autonomię, poleganie na sobie samym i zdolności komunikacyjne, natomiast wśród cech środowiska rodzinnego – ciepło rodzinne, kohezję, strukturę rodziny, wsparcie emocjonalne ze strony członków rodziny, pozytywny wzór osiągnięć i silną więź przynajmniej z jednym rodzicem. Ważne jest również środowisko pozarodzinne, w którym najistotniejsze

elementy to pozytywne osiągnięcia szkolne oraz dobre stosunki z rówieśnikami i dorosłymi spoza rodziny (Urban, 2010).

W związku z tym *resilience* obejmuje różne grupy zjawisk. Najczęściej zalicza się do nich:

- funkcjonowanie znacznie lepsze niż można by się było tego spodziewać na podstawie wiedzy o czynnikach ryzyka,
- utrzymywanie się dobrego funkcjonowania mimo wystąpienia stresujących doświadczeń,
- dochodzenie do normalnego funkcjonowania po przeżyciu traumatycznych wydarzeń (Masten, Powell, 2003).

Irena Heszen i Helena Sęk (2007, s. 173) w podręczniku do psychologii zdrowia stwierdziły, że *resilience* „jest zespołem umiejętności skutecznego radzenia sobie ze stresem o dużym nasileniu, polegającym na giętkim (elastycznym), twórczym radzeniu sobie z przeciwnościami; główną rolę odgrywa tu zdolność do oderwania się (*bounce-back*) od negatywnych doświadczeń i zdolność do wzbudzania pozytywnych emocji”. Autorki zatem zaakcentowały, że proces adaptacji do wymagań, jakie jednostce stawia otoczenie, w dużej mierze zależy od umiejętności radzenia sobie z emocjami negatywnymi poprzez inny rodzaj patrzenia na doświadczenia oraz dostrzeganie nowych rozwiązań i generowanie pozytywnych emocji wzbudzających nadzieję na lepszą przyszłość. Sęk (2008) dodatkowo podkreśla, że – podobnie jak inne kompetencje życiowe – *resilience* można świadomie rozwijać i doskonalić.

W podobnym duchu podchodzi do tego zjawiska Barbara Fredrickson (2011), która definiuje *resilience* jako zdolność do przewycięzania negatywnych wydarzeń życiowych za pomocą pozytywnych emocji. Osoba *resilience* jest energiczna, ma pozytywne i optymistyczne nastawienie do życia i do siebie, ma poczucie humoru i dysponuje umiejętnościami relaksowania się. Fredrickson opracowała koncepcję poszerzania umysłu i budowy zasobów osobistych. Autorka wychodzi z założenia, że wszystkie emocje – podobnie jak inne procesy wartościowania – sygnalizują, jaki jest aktualny stan rzeczy (organizmu i otoczenia): korzystny czy niekorzystny, oraz jaki w związku z tym powinien być kierunek działania: dążenie czy wycofanie. Znaczenie emocji negatywnych było w dotychczasowych badaniach psychologicznych przedmiotem szczegółowych analiz, natomiast nie podnoszono kwestii emocji pozytywnych. Według autorki emocje pozytywne sygnalizują otwarcie na nowe możliwości, sprzyjają poszerzaniu pola widzenia, wychodzeniu poza nawykowy repertuar działań czy myśli. Pozytywne emocje mają więc zdaniem Fredrickson ważną adaptacyjną zaletę – otóż wzbogacają zasoby osobiste służące do radzenia sobie ze stresem. Wzbogacanie zasobów zmniejsza podatność na zagrożenia i tym samym zwiększa szanse na doświadczanie kolejnych emocji pozytywnych.

Resilience wyjaśnia więc proces pozytywnej adaptacji dzieci i młodzieży narażonych na duże ryzyko, przeciwności losu lub zdarzenia traumatyczne. Kon-

cepcja *resilience* akcentuje znaczenie czynników ryzyka i mechanizmów chroniących przed nimi w wieku rozwojowym. Z tych przyczyn może być bardzo użyteczna dla rozwijania programów profilaktyki niedostosowania społecznego i resocjalizacji (Mudrecka, 2013).

Robert Opora zauważa, że niedostosowanie społeczne może być postrzegane jako efekt odporności psychicznej; zależy to od czynników kontekstowych. Są bowiem sytuacje, w których dzięki zachowaniom niezgodnym z normami społecznymi jednostka osiąga stan, w którym posiada poczucie kompetencji społecznej, podnosi swoją samoocenę, poczucie własnej wartości i poczucie przynależności społecznej. Jest to skutkiem tego, że część dzieci i młodzieży odnajduje zasoby w dysfunkcyjnym środowisku. „Zasoby te pozwalają jej ukształtować własną tożsamość, która z jej perspektywy jest źródłem siły i zdrowia” (Opora, 2011, s. 41).

Ogińska-Bulik i Juczyński (2011, s. 14) posługują się terminem „prężność psychiczna”, zdefiniowanym jako „indywidualna właściwość jednostki, która jest istotna w procesie skutecznego radzenia sobie, zarówno z wydarzeniami o charakterze traumatycznym, jak i stresem dnia codziennego oraz sprzyjająca procesowi adaptacji”. Autorzy traktują prężność jako:

(...) mechanizm samoregulacji, obejmujący zarówno elementy poznawcze, charakterystyczne dla przekonań i oczekiwań, a dotyczące m.in. spostrzegania rzeczywistości w kategoriach wyzwania, a także własnych kompetencji, jak i emocjonalne, obejmujące afekt pozytywny i stabilność emocjonalną, oraz behawioralne, wyrażające się w poszukiwaniu nowych doświadczeń i podejmowaniu różnorodnych i skutecznych strategii radzenia sobie z problemami. (Ogińska-Bulik, Zadworna-Cieślak, 2014, s. 9)

Prężność można interpretować również jako rodzaj zaradności życiowej, polegającej na zdolności do odrywania się od negatywnych doświadczeń i elastycznego przystosowania się do zmieniających warunków.

Ponadto Ogińska-Bulik i Juczyński (2008, s. 164–168) przytaczają badania, z których wynika, że prężność wiąże się z występowaniem pozytywnych emocji, z rozkwitaniem, dzięki czemu sprzyja zdrowiu psychicznemu. Osoby prężne wykazują wyższy poziom optymizmu, wewnętrznego spokoju, przejawiają wyższy poziom energii życiowej, są bardziej otwarte na nowe doświadczenia i są ciekawe świata, dysponują wyższym poczuciem własnej wartości i skuteczności, w większym stopniu angażują się w relacje międzyludzkie. Poza tym wykazano negatywny związek prężności z takimi wymiarami nieprzystosowania społecznego, jak zaburzenia lękowe, fobie społeczne czy depresja. Osoby o wysokim poziomie prężności charakteryzują się wyższym poziomem ekstrawersji i niższym poziomem neurotyzmu. Generalizując, można stwierdzić, że prężność jest predyktorem wzrostu emocji pozytywnych po kryzysie, powiększa zasoby radzenia sobie ze stresem i przyczynia się do budowania dobrostanu psychicznego.

Za Norbertem Semmerem Ogińska-Bulik i Juczyński (2008, s. 168–169) przytoczyli następujący obraz prężnej osoby:

- wykazuje tendencję do interpretowania otaczającego świata jako ogólnie sprzyjającego i oczekuje, że przydarzy jej się więcej rzeczy pozytywnych niż negatywnych,
- jest raczej ugodowa i nie wykazuje tendencji do szkodenia innym,
- spostrzega stresujące wydarzenia w kategoriach wyzwania,
- akceptuje pogorszenie sytuacji i traktuje doświadczane niepowodzenia jako normalne wydarzenia, które nie muszą wynikać z braku własnych kompetencji lub wskazywać na istnienie wrogięgo świata,
- traktuje życie jako coś, na co ma wpływ, jako wynik własnej aktywności, siebie zaś jako osobę zdolną do wpływania na nie,
- charakteryzuje się stabilnością emocjonalną (a nie labilnością i skłonnością do doświadczania negatywnych emocji),
- napotymane trudności traktuje jako szansę na zdobycie nowych doświadczeń i własnego rozwoju.

Badania Elżbiety W. Napory (2016, s. 41–54) dowodzą, że dorastające dzieci samotnych matek (po rozwodzie) cechują się istotnie niższą prężnością niż ich rówieśnicy wychowujący się w rodzinach o niezaburzonej strukturze. Satysfakcja z życia matek stanowi czynnik kształtujący prężność psychiczną ich dzieci bez względu na strukturę rodziny. Z kolei inteligencja emocjonalna matek sprzyja kształtowaniu się prężności psychicznej ich dzieci, ale tylko w przypadku matek samotnych. Uzyskane rezultaty badawcze sugerują, że typ rodziny tworzy odmienne środowisko dla kształtowania się prężności – w rodzinach pełnych jest ono korzystniejsze dla dzieci z perspektywy rozwoju umiejętności radzenia sobie z przeciwnościami życiowymi.

Badania prężności psychicznej młodzieży niedostosowanej społecznie skierowanej do ośrodków kuratorskich ($n = 210$) przeprowadzili Karol Konaszewski i Łukasz Kwadrans (2018). Wyniki ogólne uzyskane w ich badaniach okazały się wyższe niż w grupie normalizacyjnej (47,21 w porównaniu do 45,65), co może wskazywać na to, że nieletni są bardziej prężni lub co najmniej tak samo prężni, jak młodzież w populacji ogólnej. Na podstawie innych badań (nieletni z ośrodków kuratorskich $n = 112$; młodzież ze szkół powszechnych $n = 62$) ci sami badacze stwierdzili, że średnia zmiennej *prężność* (wyniki ogólne) w grupie nieletnich wyniosła aż 65,66. Okazało się również, że ogólny poziom prężności psychicznej i trzech jej czynników nie różni się istotnie w porównywanych grupach. Różnice statystyczne odnotowali jedynie w zakresie czynnika *wytrwałość i determinacja w działaniu* oraz w poczuciu wsparcia szkolnego. Młodzież nieprzystosowana społecznie uzyskała w tych przypadkach wyniki znacząco niższe niż grupa porównawcza. Autorzy doszli do wniosku, że prężność psychiczna oraz poczucie wsparcia rodzinnego, szkolnego i rówieśniczego w grupie młodzieży nieprzystosowanej społecznie korelują ze sobą (Konaszewski, Kwadrans, 2017, s. 163–173).

BADANIA WŁASNE

W niniejszym opracowaniu zaprezentowano fragment szerszych badań prowadzonych nad przystosowaniem społecznym młodzieży skonfliktowanej z prawem. Badania zostały przeprowadzone w 2017 r. w placówkach resocjalizacyjnych dla nieletnich (grupa podstawowa) oraz w szkołach ponadpodstawowych (grupa porównawcza) w województwie mazowieckim. Badania mają charakter eksploracyjny i zostały przeprowadzone w schemacie korelacyjnym (Rubacha, 2017).

Celem było rozpoznanie prężności nieletnich umieszczonych w placówkach resocjalizacyjnych i młodzieży nieskonfliktowanej z prawem ze szkół ponadpodstawowych oraz dokonanie porównań międzygrupowych i ewentualnie wykazanie różnic między prężnością osób prawidłowo i wadliwie przystosowanych.

Sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Czy istnieje różnica statystyczna pomiędzy badanymi nieletnimi przebywającymi w placówkach resocjalizacyjnych a młodzieżą ze szkół ponadpodstawowych w zakresie prężności?
2. Czy płęć i struktura rodzin badanych różnicują wyniki w zakresie prężności?

W badaniach wykorzystano Skalę Pomiaru Prężności autorstwa Ogińskiej-Bulik i Juczyńskiego (2011, s. 7–28), która składa się z 18 itemów. Badani na 5-stopniowej skali typu Likerta wskazują, na ile zgadzają się z poszczególnymi stwierdzeniami (0 oznacza zdecydowanie nie, a 4 – zdecydowanie tak). Właściwości psychometryczne skali w badaniach normalizacyjnych na grupie 332 osób w wieku 12–19 lat autorzy ocenili jako satysfakcjonujące. Na podstawie analizy czynnikowej wyodrębnili cztery czynniki, które nazwali następująco:

- czynnik 1: Optymistyczne nastawienie i energia,
- czynnik 2: Wytrwałość i determinacja w działaniu,
- czynnik 3: Poczucie humoru i otwartość na nowe doświadczenia,
- czynnik 4: Kompetencje osobiste i tolerancja negatywnego afektu.

Im wyższa punktacja, tym wyższe nasilenie prężności. Na czynniki 1 i 2 składa się po pięć stwierdzeń, natomiast na czynniki 3 i 4 – po cztery stwierdzenia. Autorzy w opracowaniu podali tymczasowe normy, na podstawie których można przeliczyć wyniki surowe na steny.

W prezentowanych w niniejszym opracowaniu badaniach w grupie podstawowej uczestniczyło 146 wychowanków placówek resocjalizacyjnych, a w grupie porównawczej – 134 uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Młodzież z grupy podstawowej w większości miała po 15 i 16 lat (odpowiednio 32,9% i 34,9%), natomiast młodzież z grupy porównawczej była młodsza – dominowali tu 14- i 15-latkowie (25,4% i 29,9%). W grupie podstawowej większość badanych stanowili chłopcy (57,5%), a w grupie porównawczej – dziewczęta (53,7%). Różnice te są jednak nieznaczne.

Istotne różnice zarysowały się w pomiarze struktury rodzin respondentów. Tylko co piąty nieletni (21,9%) jest członkiem rodziny o niezaburzonej strukturze, podczas gdy około dwie trzecie młodzieży z grupy porównawczej posiada pełną rodzinę. Zdecydowaną większość badanych nieletnich wychowuje tylko jeden rodzic z uwagi na rozwód, separację czy samotne rodzicielstwo lub nieletni wychowują się w rodzinie zrekonstruowanej formalnie bądź nieformalnie.

WYNIKI BADAŃ

Statystyki opisowe zaprezentowane w tabelach 1 i 2 wskazują, że nieletni – w porównaniu do badanej młodzieży niemającej konfliktu z prawem – charakteryzują się niższą średnią w zakresie wyników ogólnych i równocześnie niższym odchyleniem standardowym przy kurtozie o wartości dodatniej. Oznacza to, że w grupie nieletnich występuje większa koncentracja wyników wokół wartości średnich, natomiast w grupie porównawczej ujawnił się wyższy „rozrzut” wyników, co świadczy o częstszym występowaniu poglądów skrajnych. Porównując wyniki poszczególnych czynników uzyskane w obu badanych grupach, należy stwierdzić, że podobne różnice występują w czynnikach 3 i 4.

Tabela 1. Statystyki opisowe zmiennej *prężność* w grupie podstawowej

Zmienne	Min	Maks	M	SD	Skośność	Kurtoza
Prężność – wynik ogólny	14	67	39,26	9,368	0,114	0,288
Czynnik 1	4	20	12,52	3,727	-0,256	-0,550
Czynnik 2	3	20	12,85	3,726	-0,029	-0,716
Czynnik 3	0	15	7,19	2,320	0,523	2,203
Czynnik 4	0	15	6,70	2,553	0,569	1,067

Źródło: badania własne.

Tabela 2. Statystyki opisowe zmiennej *prężność* w grupie porównawczej

Zmienne	Min	Maks	M	SD	Skośność	Kurtoza
Prężność – wynik ogólny	24	70	46,07	10,355	0,345	-0,256
Czynnik 1	7	20	12,97	3,299	0,093	-0,705
Czynnik 2	6	20	12,87	3,136	0,272	-0,061
Czynnik 3	5	16	10,55	2,787	0,109	-0,756
Czynnik 4	3	16	9,69	2,845	-0,031	-0,215

Źródło: badania własne.

Wyniki surowe, ogólne (czyli suma czterech czynników) uzyskane w badaniach zostały przekształcone na steny na podstawie norm opracowanych przez autorów narzędzia SPP (tabela 3). Najczęściej badani nieletni uzyskiwali 4 steny,

a w dalszej kolejności 3 i 5 stenów, natomiast młodzież ze szkół powszechnych – odpowiednio: 5, 4 oraz *ex aequo* 3 i 6 stenów. Te wyniki również wskazują, że nieletni charakteryzują się niższym natężeniem prężności.

Tabela 3. Wartości stenowe zmiennej *prężność* (wyniki ogólne) w badanych grupach

Steny	Grupa podstawowa		Grupa porównawcza	
	częstość	%	częstość	%
1	2	1,4	0	0,0
2	7	4,8	2	1,5
3	42	28,8	20	14,9
4	47	32,2	28	20,9
5	21	14,4	30	22,4
6	12	8,2	20	14,9
7	11	7,5	12	9,0
8	1	0,7	2	1,5
9	1	0,7	10	7,5
10	2	1,4	10	7,5
Razem	146	100,0	134	100,0

Źródło: badania własne.

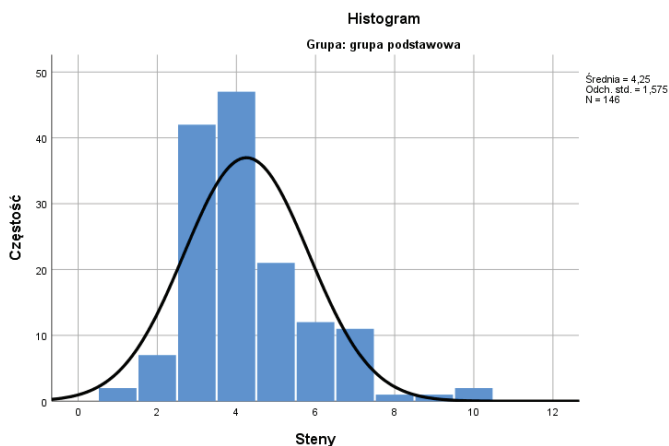
Na podstawie danych z tabeli 4 można dokonać klasyfikacji badanych do trzech poziomów wartości zmiennej *prężność*: poziomu niskiego (1–4 stenów), poziomu średniego (5–6 stenów) i poziomu wysokiego (7–10 stenów). W badaniach Ogińskiej-Bulik i Juczyńskiego (2011) najbardziej liczna była grupa badanych, którzy zostali zakwalifikowani do poziomu średniego (37,9%), natomiast drudzy w kolejności byli badani z poziomem wysokim (33,8%), a trzecie miejsce zajęli badani z poziomem niskim tej zmiennej (31,3%). W niniejszych badaniach w grupie porównawczej wyniki średnie uzyskało 37,3% badanych, taki sam wynik uzyskali badani o wyniku niskim (37,3%). Wyniki na poziomie wysokim uzyskało jedynie 25,5% badanych. Natomiast w grupie nieletnich najczęściej występował poziom niski (67,2%), na drugim miejscu uplasował się poziom średni (22,6%), a poziom wysoki tej zmiennej wystąpił tylko w przypadku co dziesiątego badanego (10,3%).

Tabela 4. Wyniki w skali stenowej dla zmiennej *prężność*, wyniki ogólne (w %)

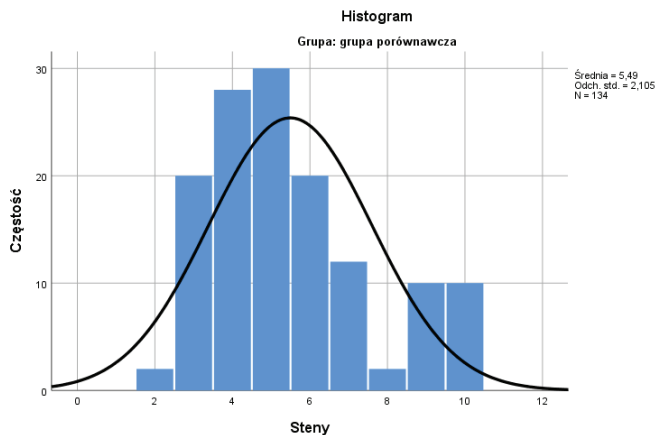
Steny	Grupa podstawowa	Grupa porównawcza
1–4 stenów (poziom niski)	67,2	37,3
5–6 stenów (poziom średni)	22,6	37,3
7–10 stenów (poziom wysoki)	10,3	25,5

Źródło: badania własne.

W celu zobrazowania występujących różnic na rysunkach 1 i 2 zamieszczono histogramy rozkładu zmiennej *prężność* dla obu badanych grup. Ujawniają one (co potwierdził test Shapiro-Wilka), że nie został spełniony warunek normalności rozkładu, niezbędny do tego, by móc zastosować testy parametryczne. Dlatego aby ocenić, czy ujawnione różnice są istotne statystycznie, należało zastosować testy nieparametryczne.

Rysunek 1. Rozkład wyników stenowych zmiennej *prężność* (wyniki ogólne) dla grupy podstawowej
Źródło: badania własne.

Rysunek 2. Rozkład wyników stenowych zmiennej *prężność* (wyniki ogólne) dla grupy porównawczej
Źródło: badania własne.

W celu sprawdzenia, czy zaobserwowane różnice pomiędzy badanymi grupami są istotne statystycznie, zastosowano test rang (test pomocniczy wskazujący, które średnie są w badanych grupach wyższe) oraz test U Manna-Whitneya. Okazało się

(tabela 5), że różnice pomiędzy średnimi uzyskanymi przez nieletnich i młodzież bez konfliktu z prawem są istotne statystycznie (na poziomie $p < 0,001$) w zakresie zmiennej *prężność* (wyniki ogólne), a także w przypadku czynnika 3 (poczucie humoru i otwartość na nowe doświadczenia) i czynnika 4 (kompetencje osobiste i tolerancja negatywnego afektu). W zakresie optymistycznego nastawienia i energii oraz wytrwałości i determinacji w działaniu nie odnotowano istotnych statystycznie różnic.

Tabela 5. Porównanie różnic w zakresie zmiennej *prężność* pomiędzy grupą podstawową a grupą porównawczą

Statystyki	Prężność	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 4
U Manna-Whitneya	6 207,5	9 344	9 756	3 457	4 053
W Wilcoxon	16 938,5	20 075	18 801	14 188	14 784
Z	-5,284	-0,649	-0,039	-9,409	-8,517
p	0,000	0,516	0,969	0,000	0,000

Źródło: badania własne.

Sprawdzając, czy płeć różnicuje badanych pod względem prężności, okazało się, że w grupie nieletnich (tabela 6) różnice wystąpiły jedynie w zakresie czynnika 4, czyli zmiennej opisującej kompetencje osobiste i tolerancję negatywnego afektu. Wartości średnich rang wskazały, że chłopcy charakteryzują się wyższym nasileniem tej zmiennej niż dziewczęta. Z kolei w grupie młodzieży ze szkół powszechnych (tabela 7) różnice ujawniły się w przypadku wszystkich badanych zmiennych oprócz czynnika 1, czyli optymistycznego nastawienia i energii. Kierunek tych różnic jest następujący – to dziewczęta charakteryzują się wyższymi wynikami od chłopaków.

Tabela 6. Porównanie różnic w zakresie zmiennej *prężność* w grupie podstawowej – zmienna różnicująca: *pleć*

Statystyki	Prężność	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 4
U Manna-Whitneya	2237	2356,5	2575,5	2382	1738,5
W Wilcoxon	4190	4309,5	4528,5	4335	3691,5
Z	-1,454	-0,983	-0,113	-0,894	-3,468
p	0,146	0,325	0,910	0,371	0,001

Źródło: badania własne.

Nie odnotowano żadnych różnic statystycznych w przypadku zmiennej *struktura rodziny badanych*. W sytuacji, gdy większość małżeństw się rozpada, a model rodziny patchworkowej w odbiorze społecznym wchodzi w zakres normalności, wydaje się, że formalna struktura rodziny przestaje być wskaźnikiem sytuacji wychowawczej dzieci. Rozwój psychospołeczny dziecka zależy przede wszystkim od atmosfery panującej w rodzinie, od stanu zaspokojenia jego potrzeb psy-

Tabela 7. Porównanie różnic w zakresie zmiennej *prężność* w grupie porównawczej – zmienna różnicująca: *pleć*

Statystyki	Prężność	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 4
U Manna-Whitneya	1593	2001	1670	1462	1726
W Wilcoxon	3546	3954	3623	3415	3679
Z	-2,854	-1,036	-2,526	-3,456	-2,277
p	0,004	0,300	0,012	0,001	0,023

Źródło: badania własne.

chicznych, a te warunki mogą być spełnione niezależnie od formalnego statusu rodziców. W rodzinie zrekonstruowanej formalnie bądź nieformalnie atmosfera może być nawet bardziej korzystna niż w rodzinie o strukturze niezaburzonej. Ponadto prężność jest właśnie tą właściwością jednostki, która powoduje, że pomimo niesprzyjających warunków rozwojowych (a te mogą występować w równym stopniu w rodzinie pełnej oraz w rodzinie o zaburzonej strukturze) jednostka sobie względnie dobrze radzi.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Interpretując powyższe wyniki, należy przede wszystkim odnieść się do zaobserwowanych rozbieżności pomiędzy rezultatami badawczymi uzyskanymi w niniejszych badaniach a wynikami badań przeprowadzonych przez Konaszewskiego i Kwadransa (2017, 2018) w grupie nieletnich z ośrodków kuratorskich. Otóż ci autorzy uzyskali wyniki świadczące o tym, że nieletni mają wyższe nasilenie prężności od młodzieży z grupy normalizacyjnej. Biorąc pod uwagę przytoczone zdanie Opyry (2011), iż niedostosowanie społeczne może być efektem odporności psychicznej jako najbardziej efektywny sposób na przystosowanie się do sytuacji trudnej, można wysunąć hipotezę, że prężność jest uzależniona od czynników sytuacyjnych generujących wewnętrzne przekonanie, że mimo przeciwności jednostka radzi sobie i zachowuje *status quo*. Kontekst sytuacyjny może bowiem warunkować wzmacnianie poczucia kompetencji społecznej, chronienie swojej pozytywnej samooceny oraz poczucia własnej wartości, jak również umożliwiać doświadczanie akceptacji przez grupę odniesienia. Istnieje zatem możliwość, że osoby bardziej doświadczone przez los, „walczące” o byt i zmuszone do opierania się negatywnym naciskom otoczenia mogą wykazywać wyższą prężność od osób, które żyją w tzw. cieplarnianych warunkach.

Jak jednak wytłumaczyć to, że nieletni przebywający w placówkach resocjalizacyjnych (ośrodek wychowawczy typu zamkniętego) tak zdecydowanie różnią się od nieletnich znajdujących się w ośrodkach kuratorskich (środek wychowawczy niezmienny środowiska naturalnego, czyli typu otwartego)? Czy fakt umieszczenia w placówce typu zamkniętego sam w sobie może spowodować spa-

dek prężności psychicznej u wychowanków? Aby odpowiedzieć na te pytania, należy przeprowadzić dalsze badania.

Wracając do uzyskanych rezultatów badawczych, należy zwrócić uwagę na fakt, że najbardziej istotne różnice pomiędzy badanymi grupami (na niekorzyść nieletnich) ujawniły się w zakresie kompetencji społecznych i tolerancji negatywnego afektu, a także poczucia humoru i otwartości na doświadczenia. Brak kompetencji społecznych rozumianych jako nieznanostwo sposobów lub nieumiejętność poprawnego zachowania się (tzw. deficyty behawioralne) oraz słabość mechanizmów samokontroli powodująca brak tolerancji na negatywny afekt są najczęściej wymienianymi przyczynami zaburzeń zachowania u dzieci i młodzieży przez autorów o orientacji poznawczo-behawioralnej (Kendall, 2004). Podejście to akcentuje konieczność organizowania różnorodnych form terapii ukierunkowanych na uczenie się niezbędnych umiejętności społecznych. Należy więc wykorzystywać procesy uczenia się, w tym modelowania, jednocześnie podkreślając zasadniczą rolę indywidualnego stylu przetwarzania informacji i doświadczania emocji w trakcie rozwoju oraz pokonywania trudności życiowych. Zmiany w sposobie myślenia, odczuwania i zachowania zachodzą bowiem zawsze w kontekście społecznym, którego nie można pomijać. Terapia kładzie nacisk na uczenie się skutecznego modelu „radzenia sobie” w różnych sytuacjach, a więc umiejętności poznawczych i społecznych, które wychowanek może wykorzystywać w naturalnych, trudnych sytuacjach. Rozwijanie i doskonalenie strategii radzenia sobie odbywa się w trakcie odgrywania ról, zadań domowych oraz treningu wzmacniania pierwotnej i wtórnej kontroli. Programy te podnoszą wiarę w swoje możliwości, budzą optymizm życiowy i kształtują umiejętność patrzenia w przyszłość z nadzieją (Kendall, 2010).

ZAKOŃCZENIE

Reasumując, należy podkreślić, że badani nieletni umieszczeni w placówkach resocjalizacyjnych charakteryzują się niższymi wynikami zmiennej *prężność* (wyniki ogólne) niż młodzież z grupy porównawczej. Istotne różnice statystyczne odnotowano w czynnikach poczucie humoru i otwartość na nowe doświadczenia oraz kompetencje osobiste i tolerancja negatywnego afektu. W zakresie czynników optymistyczne nastawienie i energia oraz wytrwałość i determinacja w działaniu nie odnotowano różnic pomiędzy badanymi grupami.

W grupie nieletnich dziewczęta charakteryzują się niższymi wynikami w zakresie czynnika wytrwałość i determinacja w działaniu niż chłopcy. Natomiast w grupie porównawczej różnice pomiędzy dziewczętami a chłopakami ujawniają się bardziej wyraźnie – u dziewcząt prężność jest wyższa niż u chłopaków. Jedynie w czynniku optymistyczne nastawienie nie wystąpiły różnice. Nie odnotowano różnic w zakresie badanej zmiennej pomiędzy młodzieżą pochodzącą z rodzin o odmiennej strukturze.

W związku z tym, że wiemy, iż prężność – podobnie jak inne kompetencje życiowe – można świadomie rozwijać i doskonalić, oddziaływania resocjalizacyjne należy ukierunkować przede wszystkim na rozwijanie poczucia humoru i otwartości na nowe doświadczenia oraz kompetencji osobistych i tolerancji negatywnego afektu.

BIBLIOGRAFIA

- Fredrickson, B. (2011). *Pozytywność. Naukowe podejście do emocji, które pomaga zmienić jakość życia*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Heszen, I., Sęk, H. (2007). *Psychologia zdrowia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jarczyńska, J. (2011). Wspomaganie procesu budowania prężności u dzieci i młodzieży zagrożonej rozwojem zespołu zachowań problemowych poprzez wzmacnianie relacji z rodzicami. W: W. Junik (red.), *Resilience. Teoria – badania – praktyka* (s. 147–162). Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia.
- Junik, W. (2011). Zjawisko *resilience* – wybrane problemy metodologiczne. W: W. Junik (red.), *Resilience. Teoria – badania – praktyka* (s. 47–65). Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia.
- Kendall, P.C. (2004). *Zaburzenia okresu dzieciństwa i adolescencji*. Gdańsk: GWP.
- Kendall, P.C. (2010). Teoria przewodnia w terapii dzieci i młodzieży. W: P.C. Kendall (red.), *Terapia dzieci i młodzieży. Procedury poznawczo-behawioralne* (s. 3–28). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kobasa, S.C., Maddi, S.R., Kahn, S. (1982). Hardiness and health: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1), 168–177. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.42.1.168>
- Konaszewski, K., Kwadrans, Ł. (2017). Prężność psychiczna a wsparcie społeczne w grupie młodzieży nieprzystosowanej. Badania pilotażowe. *Resocjalizacja Polska*, (13), 163–173.
- Konaszewski, K., Kwadrans, Ł. (2018). *Zasoby osobiste młodzieży nieprzystosowanej społecznie. Uwarunkowania środowiskowe*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Maddi, S.R. (2005). On Hardiness and Other Pathways to Resilience. *American Psychologist*, 60(3), 261–270. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.3.261>
- Masten, A.S., Powell, J.L. (2003). A Resilience Framework for Research Policy and Practice. W: S.S. Luthar (ed.), *Resilience and Vulnerability* (s. 1–25). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudrecka, I. (2013). Wykorzystanie koncepcji *resilience* w profilaktyce niedostosowania społecznego i resocjalizacji. *Resocjalizacja Polska*, (5), 49–62.
- Napora, E.W. (2016). Wybrane zasoby osobiste matek a prężność adolescentów. Różnicująca rola struktury rodziny. *Studia Psychologiczne*, 54(3), 41–54.
- Ogińska-Bulik, N., Juczyński, Z. (2008). *Osobowość, stres a zdrowie*. Warszawa: Difin.
- Ogińska-Bulik, N., Juczyński, Z. (2011). Prężność u dzieci i młodzieży – charakterystyka i pomiar. Polska skala SPP-18. *Polskie Forum Psychologiczne*, 16(1), 7–28.
- Ogińska-Bulik, N., Zadworna-Cieślak, M. (2014). Rola prężności psychicznej w radzeniu sobie ze stresem związanym z egzaminem maturalnym. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, (19), 7–14. DOI: <https://doi.org/10.12775/PBE.2014.019>
- Opora, R. (2009). *Ewolucja niedostosowania społecznego jako rezultat zmian w zakresie odporności psychicznej i zniekształceń poznawczych*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Opora, R. (2011). Nielejni niedostosowani społecznie, lecz odporni psychicznie. W: W. Junik (red.), *Resilience. Teoria – badania – praktyka* (s. 29–43). Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia.

- Rubacha, K. (2017). Metodologiczne parametry pedagogiki resocjalizacyjnej. W: M.H. Kowalczyk, M. Fopka-Kowalczyk, K. Rubacha, *Uwarunkowania i wielopłaszczyznowość badań nad resocjalizacją. Podstawy teoretyczne i metodologiczne* (s. 111–150). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Sęk, H. (2008). Udział pozytywnych emocji w osiągnięciu zdrowia. W: I. Heszen, J. Życińska (red.), *Psychologia zdrowia. W poszukiwaniu pozytywnych inspiracji* (s. 73–88). Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
- Sikorska, I. (2016). *Odporność psychiczna w okresie dzieciństwa*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Urban, B. (2010). Kognitywne i interakcyjne podstawy interpretacji współczesnych zachowań dewiacyjnych i działań profilaktyczno-resocjalizacyjnych. W: B. Urban (red.), *Aktualne osiągnięcia w naukach społecznych a teoria i praktyka resocjalizacyjna* (s. 15–26). Mysłowice: Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Kardynała Augusta Hlonda.

SUMMARY

Resilience, understood as a property of an individual, which determines the ability to effectively cope with difficult situations, is a personal resource conducive to the process of positive adaptation to environmental conditions. The aim of the conducted research was to recognize the resilience of juveniles placed in social rehabilitation centers in comparison to the resilience of unconflicted youth with the law. The studies used the Resistance Measurement Scale by Nina Ogińska-Bulik and Zygfryd Juczyński. The obtained results confirm that juveniles are characterized by lower intensity of resilience than young people from secondary schools, especially in the field of two factors: sense of humor and openness to new experiences as well as personal competences and tolerance of negative affect.

Keywords: resilience; youth; minor; resocialization